

DOPEN IS DIEP

Handreiking bij gesprekken
over **doop** en **opvoeding**

Henk de Graaff

WOORD VOORAF

Op de lange plank met publicaties over de heilige doop neemt dit bescheiden boekje een eigen plaats in. Dat komt vooral door drie aspecten, die ik kort zal toelichten:

Dit is een handreiking voor de *nazorg* aan ouders. Het is materiaal voor een gesprekskring gericht op de geloofsopvoeding van kinderen.

Daarbij – en dat is het tweede – krijgt het *pastoraal-psychologische aspect* van de geloofsopvoeding extra aandacht. Laat er geen misverstand over bestaan: het is de Heilige Geest die de geloofsrelatie tussen God en het kind tot stand brengt; ouders zijn daarin van Hem afhankelijk. Maar als de Geest kinderen tot de Goede Herder leidt, gaat Hij niet voorbij aan hun psychologische ontwikkeling. Juist daarom is het van belang dat ouders over enige basiskennis daaromtrent beschikken, zodat zij zich door de Heilige Geest kunnen laten inschakelen. Ze kunnen hun kinderen in de verschillende levensfasen datgene overdragen waar zij juist *dán* gevoelig voor zijn.

Een derde aspect is dat dit boekje inzoomt op de *godsbeelden*, de gedachten over God, die ouders hun kinderen in de geloofsopvoeding – vaak onbewust – overdragen. Gesprekken daarover zijn heilzaam, zowel voor de eigen geloofsontwikkeling van de volwassenen, als voor de geloofsopvoeding van kinderen.

Nog een kleine handreiking voor ambtsdragers die met *Dopen is diep* aan de slag willen:

Voorafgaand aan de bediening van de doop vindt doorgaans met de ouders een persoonlijk gesprek plaats, waarin

de inhoud en betekenis van de doop aan de orde komen. Het verdient aanbeveling om hen bij die gelegenheid meteen uit te nodigen voor een nazorgkring. De praktijk wijst uit dat zij graag daaraan deel willen nemen. Het zijn drie avonden, die beginnen ongeveer een jaar nadat de doop heeft plaatsgevonden. Idealiter zijn onder de deelnemers ook ouders die reeds eerder kinderen lieten dopen; zij kunnen vanuit de dagelijkse praktijk hun inbreng hebben in het gesprek. Ouders die wat meer aan de rand van de gemeente staan, kunnen de stimulerende invloed ondergaan van ouders die bewuster met geloofsopvoeding omgaan. Mijn ervaring is dat er inhoudsrijke en boeiende gesprekken tussen ouders ontstaan. In sommige (wijk)gemeenten wordt het boekje gebruikt als doopcatechese, dus voorafgaand aan de doopsbediening. Ook dat is mogelijk.

In de jarenlange praktijk heeft dit boekje al vrucht mogen dragen. Het is een aangename verrassing dat de uitgever heeft besloten tot een heruitgave, omdat er nog altijd vraag naar is.

Met het oog op deze herdruk ben ik nog eens grondig door de tekst heengegaan. Wat betreft de grondlijnen is er nauwelijks iets veranderd. Het grootste verschil met de eerdere editie uit 2005 heeft met mijn eigen geloofsontwikkeling te maken. Bij het ouder worden leef ik in toenemende mate met dichtregels afkomstig uit psalmberijmingen en liederen uit het *Liedboek*, en minder met strakke betogen. Dat heeft zijn weerslag op de teksten.

Als bijbelvertaling is de Herziene Statenvertaling gebruikt. Koos van Noppen heeft als mee-lezer de conceptteksten van commentaar voorzien. ‘Krabbels in de kantlijn’, noemde hij het zelf. Persoonlijk kijk ik daar anders tegen aan. Arjen van Trigt zorgde voor een actualisering van hoofdstuk 4. Ik dank beiden voor hun inbreng.

Nieuwerbrug aan den Rijn, april 2023

Ds. Henk de Graaff

1. DE INHOUD VAN DE DOOP

VOORAF

De terugkeer van de verloren zoon is een beroemd werk van Rembrandt van Rijn (1609-1669). Al mediterend nemen we deze diepzinnige afbeelding in ons op. Het beeld kan ons helpen om meer zicht te krijgen op de inhoud en de betekenis van de doop.

INFORMATIE

Het leven van Rembrandt

Om dit schilderij beter te kunnen begrijpen, is enige kennis van Rembrandts leven behulpzaam. Je kunt dit kunstwerk namelijk niet los zien van de omstandigheden waarin hij verkeerde toen hij het maakte.

Als portretschilder binnen de Amsterdamse societywereld was Rembrandt in de jaren dertig van de zeventiende eeuw heel succesvol. Zijn persoonlijk leven was daarentegen vol tegenslag en moeite. Zijn vrouw Saskia, van wie hij zielsveel hield, overleed in 1642 op de leeftijd van 29 jaar. Drie van de vier kinderen die ze samen kregen overleden al op heel jonge leeftijd. Alleen hun zoon Titus bleef in leven.

Rembrandt had geen zakelijk instinct. Hij kon slecht met geld omgaan, waardoor hij in de schulden geraakte en uiteindelijk failliet ging. Als een berooid, gebroken mens is Rembrandt gestorven. De zelfportretten die hij aan het eind van zijn leven maakte, laten dat duidelijk zien. Het persoonlijke leed dat hem overkwam, gaf aan zijn latere werken verdieping

en verstillig. Je ziet daarin de weerslag van een innerlijke groei. De glamour van de societywereld kon hem niet meer bekoren. Hij trok erop uit om landschappen te schilderen. Hij kreeg ook meer aandacht voor bijbelse taferelen, waarbij de figuur van Christus steeds meer in het middelpunt kwam te staan. Denk bijvoorbeeld aan de bekende *Honderdguldenprent* (ca. 1648), waarop de predikende en genezende Jezus centraal staat. Als je geen oog hebt voor de geestelijke ontwikkeling van Rembrandt, kun je zijn latere werken niet goed verklaren. Maar als je er acht op slaat, zie je hoe hij zich identificeerde met diverse bijbelse figuren.

Rembrandt wordt door veel kunstenaars en kunsthistorici beschouwd als een genie, de grootste schilder die ons land heeft voortgebracht. Zijn geheim is niet alleen een technisch meesterschap, waardoor hij tot verbluffende prestaties op het gebied van verbeelding en uitdrukingskracht kwam. Hij was ook gezegend met een fijnzinnig psychologisch inzicht. Hij was een kenner van het menselijke hart en de menselijke emoties. Daardoor was hij bijvoorbeeld in staat gezichtsuitdrukkingen levensecht weer te geven. Die unieke combinatie maakt dat hij wel 'de vorst van onze schilders' wordt genoemd.

Op een van zijn laatste schilderijen, gemaakt rond 1668, verbeeldt hij het hoogtepunt van de gelijkenis van de verloren zoon. Dit schilderij is vooral bekend geworden door het boek *Eindelijk thuis*, dat Henri Nouwen over Lucas 15 heeft geschreven. We herinneren ons de ontmoeting tussen de verloren zoon en de vader:

'En hij stond op en ging naar zijn vader. En toen hij nog ver van hem verwijderd was, zag zijn vader hem en deze was met innerlijke ontferming bewogen en hij snelde hem tegemoet, viel hem om de hals en kustte hem.' (vers 20)

Rembrandt kiest in zijn vrijheid als kunstenaar niet voor een letterlijke weergave van dit weerzien, maar laat het licht vooral vallen op de beide handen van de vader.

Interpretatie van het schilderij

Uitleggers van het werk van Rembrandt gaan er vanuit dat de schilder in deze jongen zichzelf heeft afgebeeld. Zo heeft hij zich gevoeld aan het einde van zijn levensreis: berooid en gebroken. Omdat hij zich bewust was van zijn aanvechtbare levensstijl, zal hij zich ook schuldig hebben gevoeld tegenover zijn Schepper. Maar door het geloof was hij ervan overtuigd dat zijn hemelse Vader hem – om Christus' wil – niet zou afwijzen, maar omarmen. Welkom thuis, er is op je gewacht. We kunnen de cirkel ook wijder trekken en het schilderij zo 'lezen' dat Rembrandt in deze geknielde figuur een beeld geeft van de mens, zoals deze na de zondeval is geworden. Zondaar voor God. Zo bezien is deze verloren zoon een identificatiefiguur voor ons allen. De oude man met zijn gegroefde gelaat, zichtbaar door verdriet getekend, is dan een artistieke vertolking van onze hemelse Vader.

Dit schilderij verbeeldt op aangrijpende wijze de relatie tussen God en ons. De heilige doop is op eenzelfde manier een 'illustratie' bij de tekst. De doop verbeeldt wie wij ten diepste zijn voor God. In de woorden van de hertaling van het klassieke doopformulier: 'In de eerste plaats zijn wij met onze kinderen in zonde ontvangen en geboren. Daarom zijn wij mensen op wie de toorn van God rust, zodat wij in Zijn rijk niet kunnen komen, tenzij wij opnieuw geboren worden (Ef. 2:3, Joh. 3,3). Dat leert ons de ondergang in en de besprenkeling met het water (Rom. 6:4). Daardoor wordt ons de onreinheid van onze ziel aangewezen.' De heilige doop maakt ook duidelijk wie de levende God voor deze gevallen en gebroken mens is, en wat Hij gedaan heeft en doet om die weer thuis te brengen in Zijn rijk.

Enkele opvallende details

Wanneer we inzoomen op die geknielde jongen, valt een aantal dingen op:

- a. Zijn gezicht ziet er uitgemergeld en vermoeid uit.
- b. Zijn hoofd is kaalgeschoren. Het doet ons denken aan gevangenen in Duitse concentratiekampen. De jongen is beroofd van zijn menselijke waardigheid, van zijn eigenheid en zelfrespect.
- c. Hij draagt geen mantel, maar een gescheurd onderkleed dat zijn uitgeputte lichaam bedekt.
- d. De linkervoet, die uit de sandaal gegleden is, zit vol littekens.
- e. Ook de rechtervoet, die maar gedeeltelijk bedekt is door een kapotte sandaal, ziet er pijnlijk uit.

Door de jongen zó te schilderen, heeft Rembrandt de ontwrichting en geschondenheid van ons mens-zijn onderstreept. De jongen is een toonbeeld van armoede. Hij heeft blijkbaar alles verkocht om voedsel te kunnen kopen om in leven te blijven (vers 16). Bij aandachtig toezien valt echter op dat hij om zijn heup een kort zwaard draagt. Dát heeft hij blijkbaar niet verkocht. Waarom zou hij daar zo aan gehecht zijn? Volgens kenners is dit zwaard het teken dat hij de zoon is van een vrije boer. Het herinnert hem eraan dat hij een vader heeft en dat hun relatie onverbreekbaar is. De zoon had zijn vader dood gewenst door al tijdens diens leven zijn deel van de erfenis op te eisen (vers 12). Daarmee had hij zijn vader diep verdriet aangedaan; dat staat nog op het gezicht van de oude man te lezen. Maar ondanks dat alles is de jongen tóch zijn *zoon* gebleven. Het kindschap kan niet ongedaan gemaakt worden. Dat is de bodem onder het gebroken bestaan van deze jongen. De vader, die permanent op de uitkijk heeft gestaan (vers 20), ziet de jongen terugkeren, rent op hem af en trekt hem naar zich toe. Zolang de jongen bij de varkenstrog rondhing, stond

zijn vader op de uitkijk. Het zou ons niet verbazen als de jongen achteraf heeft gezegd dat de liefde van zijn vader hem in beweging heeft gebracht. In eerste instantie lijkt het alsof het initiatief om terug te keren bij hem ligt. Achteraf heeft hij zich echter gerealiseerd dat zijn vader met zijn trekkende liefde het initiatief heeft genomen.

Relatie met de doop

Wanneer we deze details bekijken tegen de achtergrond van de heilige doop, stippen we vier dingen aan:

a. Door de zondeval is ons mens-zijn diep geschonden geraakt. Wij zijn echter wel méns gebleven en niet veranderd in een demon. De ontwrichting uit zich onder andere hierin: dat wij innerlijk een vat vol tegenstrijdigheden zijn. Ondanks die ernstige innerlijke geschondenheid is er nog wel het besef dat er van Gods kant een onverbreekbare relatie is tussen Hem en ons, waardoor wij geliefde en waardevolle mensen zijn gebleven. Het doorslaggevende is dus niet dat wij zondaren zijn, maar de fundamentele geloofswetenschap dat wij ondanks die innerlijke tegenstrijdigheden, zwakheden en onvolkomenheden tóch in relatie staan met onze Schepper en daardoor waardevolle mensen zijn gebleven.

b. Wij mogen God dan in het paradijs hebben losgelaten, maar Hij laat ons niet los. Er blijft sprake van een relatie met Hem, hoezeer wij die ook geschonden hebben. Vandaar dat op de bodem van ieder mensenhart er bewust of meer onbewust *een verlangen* leeft naar onze Schepper en hemelse Vader. Dat verlangen is soms totaal gedesorieënt, waardoor we de vervulling ervan op allerlei verkeerde plekken zoeken. We

denken altijd dat het gras elders groener is dan bij onze Schepper. De afgodendienst tiert dan ook welig in ons hart. Maar de diepste laag is een *oerverlangen*, hoezeer verscholen ook, dat uitgaat naar onze Levensbron, die als enige ons hart werkelijk vervullen kan.

c. Op grond daarvan roept de Here ons terug tot zichzelf en zo tot onze waarachtige bestemming om op aarde te leven als 'mens die God toebehoort' (2 Tim. 3:17). Daartoe doet Hij een appèl op ons om ons geschonden verlangen op Hem te richten en in vertrouwen ons leven aan Hem over te geven. Zoals het herhaalde klassieke doopformulier zegt: 'Wij worden door God door middel van de doop opgeroepen en verplicht tot een nieuwe gehoorzaamheid. Dit betekent dat wij innig verbonden zijn met deze enige God – Vader, Zoon en Heilige Geest – , Hem vertrouwen en liefhebben met heel ons hart, met heel onze ziel, in heel ons denken en met al onze krachten.'

d. Wij moeten dus in beweging komen en stappen in zijn richting zetten. Het is ónze roeping om terug te keren tot onze Schepper en hemelse Vader. Wij mogen ons niet verschuilen achter onze innerlijke geschondenheid of geestelijke machteloosheid. Dan zijn we als de verloren zoon bij de varkenstrog; de vader blijft wachtend op de uitkijk staan. De heilige doop maakt het appèl op ons leven glashelder. Wie opstaat en tot de Here God gaat, zal de kostbare ervaring opdoen dat Hij je tegemoet komt en liefdevol omarmt. Welkom thuis!

Rembrandt is de onbetwiste meester van het clair obscur, het spel van licht en donker. Op dit schilderij zie je dat bij de handen van de vader, die op de jongen rusten. Die twee handen vormen het middelpunt van het schilderij. Er valt wel iets op: ze verschillen onderling sterk. De linkerhand straalt kracht

uit. Het is een mannenhand. Met deze hand houdt de vader de jongen vast, alsof hij zeggen wil: ik laat je nu nooit meer los. De rechterhand is sierlijk en mooi. Een vrouwenhand. Deze hand ligt alleen maar op het lichaam van de jongen, zonder druk uit te oefenen. Het is een strelende hand, die koestert en aangeeft: ik houd van je ondanks alles wat er gebeurd is. De ene hand beschermt en bevestigt, de andere liefkoost en vertroost. Rembrandt verwijst daarmee naar de hemelse Vader, die naast sterke en krachtige karaktereigenschappen óók moederlijke en zachte trekken heeft. Deze God is Vader en Moeder tegelijk. Dat is een bijbels gegeven en wordt onder andere verwoord in Jesaja 49:15:

‘Kan een vrouw haar zuigeling vergeten, zich niet ontfemen over het kind van haar schoot? Zelfs al zouden die het vergeten, IK zal u niet vergeten.’

Zowel het vaderschap als het moederschap zijn in de Here God volmaakt aanwezig. Zijn ene hand beschermt de kwetsbare kant van de zoon, terwijl zijn andere hand de kracht en het verlangen van de jongen om zijn leven te beteren versterkt.

Kinderen worden ons door God toevertrouwd en wij zijn geroepen hen op te voeden in zijn richting. Veel ouders nemen deze opdracht serieus en vragen zich af hoe zij die handen en voeten geven.

Dopen is diep wil daarbij helpen. In drie hoofdstukken (geschikt voor drie kringavonden) wordt stilgestaan bij de betekenis van de doop en de geloofsopvoeding van jonge kinderen. Het boek wil toerusting geven aan ouders en het gesprek over geloofsopvoeding stimuleren, in kringverband, maar ook binnen het gezin.

Ds. H.G. de Graaff is emeritus predikant binnen de Protestantse Kerk in Nederland.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT